

УДК 371.2

Володимир Кравченко

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В умовах модернізації сучасної освіти України в контексті євроінтеграції зростає значення творчої самореалізації особистості у професійній діяльності. У зв'язку з цим актуалізується проблема правильних акцентів у підготовці майбутніх викладачів вищої школи з метою підготовки їх до постійного саморозвитку і самовдосконалення впродовж життя.

Нині гостро постає проблема оновлення освіти, створення умов для творчого самовиявлення й особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України, бо динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, яка постійно навчається [8], що підкреслює актуальність досліджуваної проблеми.

Проблема підготовки творчих фахівців у процесі професійної освіти відображена в наукових розвідках із філософії (В. Біблер, Б. Кедров, М. Ярошевський та ін.), психології (О. Брушлинський, Л. Виготський, О. Матюшкін, К. Платонов, С. Рубінштейн та ін.), педагогіки (В. Андрєєв, І. Зязюн, В. Кан-Калик, С. Сисоєва, Т. Сущенко та ін.).

Професійно-творчий саморозвиток студентів вивчали В. Андрєєв, Д. Богоявленська А. Деркач, В. Зазикін, Л. Мільто, В. Моляко, О. Пехота, Я. Пономарьов, Ю. Фокін, В. Фрицюк, І. Ширшова та ін.

Самореалізацію особистості як соціальне явище досліджували К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Л. Коган, Г. Костюк, Д. Леонтьєв, Б. Ломов, І. Маноха, Л. Мітіна, С. Рубінштейн та ін.

Проте, не зважаючи на значну кількість наукових праць з означеної проблеми, питання, пов'язані з підготовкою майбутніх викладачів вищої школи до творчої самореалізації у професійній діяльності, потребують додаткової уваги. Теоретична значущість і недостатня розробленість теми зумовили мету статті – висвітлення наукових підходів до тлумачення понять «самореалізація», «творчість»; розкриття

філософських, психолого-педагогічних поглядів на проблему підготовки майбутнього викладача до творчої самореалізації.

Наразі спостерігається певна суперечність між фактичним станом професійної підготовки майбутніх викладачів і суспільним запитом на творчого педагога вищої школи, здатного до постійного саморозвитку в умовах швидкозмінного суспільного життя. А це вимагає створення умов для творчого розвитку і самореалізації студентів-педагогів у процесі їхнього навчання в магістратурі, адже кожен із них у подальшому впливатиме на формування особистості майбутнього фахівця будь-якого освітнього напрямку та кваліфікації. Відтак сучасна вища освіта поряд із якісною професійною підготовкою передбачає всебічний розвиток особистості кожного студента, що впливає на його творчу самореалізацію в майбутній професійній діяльності.

Сучасна наука, за словами В. Кременя, пропонує педагогам комплексний погляд на світ і людину в ньому, на її місце і роль у масштабах соціуму і Всесвіту. Філософські ідеї про безмежність розвитку особистісного потенціалу, про ноосферу, етногенез, які ввійшли в суспільний контекст, значно розширюють і поглиблюють розуміння природи людини, відкривають нові підходи до діяльності освітніх закладів, педагогічної діяльності, змістом якої все чіткіше розглядається як творення інноваційної людини [10].

О. Волошенко, В. Хрипун вважають, що основною складовою професійної самореалізації педагога є педагогічна творчість, яка зумовлює розвиток і саморозвиток учасників освітнього процесу [3, с. 12].

У педагогіці творчість розуміється як процес засвоєння матеріальних і духовних цінностей, створених людством, під час якого відбувається формування і розвиток творчої особистості. А відтак під визначенням «творчий» розуміють такий, що є результатом творчої діяльності, характеризується новизною та суспільною значущістю.

У науковій літературі поняття творчості трактують як «чинник і передумову свободи людини» [4, с. 142], як «мислення в його вищій формі, що проявляється як уява і яке виходить за межі відомих способів вирішення виниклого завдання» [14, с. 142]. Творчість – це продуктивна форма активності і самостійності людини, її результатом є наукові відкриття, винаходи, створення нових музичних, художніх витворів, розв'язання нових завдань у праці лікаря, вчителя, художника, інженера та ін. [9, с. 282].

У психології в процесі творчості підкреслюється провідна роль «саморуху», спонтанної творчої активності у формуванні та самотво-

ренні особистості; розкриваються такі важливі механізми саморозвитку та саморегуляції, як самооцінка, образ «Я».

На думку В. Роменця людина, що не творить, не є нормальною істотою, бо саме через творчість простежуються можливі вияви індивідуальності людини, бо «творчість – це боротьба з усім хворобливим, творчість – це прояснення і душевне очищення, катарсис» [11, с. 5].

Творчість – це істинна сутність людини, джерело розвитку і прогресу суспільства. Вільна творча самореалізація особистості є запорукою її успішної адаптації та інтеграції, здійснення нею свого призначення. А тому навчальна діяльність майбутніх викладачів повинна мати творчий характер, що зумовлює формування і розвиток творчої особистості майбутнього фахівця.

Ефективність педагогічної праці залежить від того, наскільки кожен учитель, викладач усвідомлює свої можливості в удосконаленні навчально-виховного процесу в школі, у вищому навчальному закладі та реалізує їх. Творчі можливості – це система інтелектуально-творчих якостей особистості, які сприяють успіху в творчій діяльності. Вона складається з таких підсистем: підсистеми спрямованості (мотиви, інтерес, потреби); підсистеми характерологічних особливостей особистості (цілеспрямованість, працездатність, сумлінність тощо); підсистеми здібностей (індивідуальних особливостей творчих процесів); підсистеми творчих умінь [2].

На думку В. Андрєєва, творчі здібності студентів у навчально-творчій діяльності проявляються в допитливості, інтересі, відчутті захопленості, емоційному підйомі, прагненні до творчих досягнень, до лідерства, до отримання високої оцінки, особистої значущості, творчої діяльності, самоосвіти, самовиховання; а комунікативні здібності полягають у здатностях використовувати досвід інших, співпрацювати з ними, організовувати, відстоювати свою точку зору, переконувати інших, уникати конфліктів [1].

Як зазначає О. Гуменюк, сфера трансцендентної педагогічної реальності передбачає існування високих власних цілей, для здійснення яких потрібна самокреативність особистості, що означає прийняття рішення щодо перетворення своїх цілей відповідно до власного інтелекту, духу, волі, відчуття, переживання, які не можна обрати, знайти. Їх потрібно вистраждати, виносити в собі, пережити. Трансцендентна педагогічна реальність, на думку вченого, є контекстом професійної рефлексії, що сприяє прийняттю (переживанню) цінностей (професійних). Вибір – це компонент ціннісного механізму в ланцюжку: пошук – оцінка – вибір –

проекція. Вибір завжди звернений у сьогоднішнє, він – переддень дії. Це перехід від слова через оцінку до вчинку. Вибір – це одиничний акт, елемент, «клітинка» безперервного процесу професійно-творчого самовизначення як передумови творчої самореалізації [7].

Саме через творчість особистість виходить на нові можливості професійної самореалізації. Професійна й особистісна самореалізація майбутнього викладача вищої школи – це своєрідне співвідношення зовнішніх впливів і вимог із комплексом внутрішніх умов особистості.

Самореалізацію тлумачать як процес здійснення людиною свого «Я» у світі; як здійснення можливостей розвитку, відповідно до доктрини, згідно з якою найвищим кінцевим результатом розвитку людини є її самореалізація або самоздійснення [12, с. 345]; як реалізацію власних зусиль людини, можливостей розвитку «Я» [16, с. 546].

Самореалізація передбачає найоптимальнішу для конкретної людини взаємодію сутнісних сил, розгортання яких є мірилом людино-творчого потенціалу конкретно-історичних типів соціуму і культури. Вона невіддільна від усвідомлення людиною самої себе, хоча й не вичерпується останнім, містить неусвідомлене [6, с. 12]. Самореалізація особистості є важливим показником її життєдіяльності (а особливо – у професійній сфері), показником успішності у фаховій діяльності.

Професійна реалізація особистості на її життєвому шляху передбачає такі основні етапи: професійне самовизначення, професійне становлення в обраній сфері діяльності, фахове зростання і розвиток компетенцій. Творча самореалізація особистості сприяє професійній адаптації.

Основний сенс саморозвитку педагога – вивільнення, знаходження самого себе, свого професійного і життєвого шляху, самоактуалізація і професійний розвиток [3, с. 4].

Здатність до самореалізації є важливою складовою індивідуалізації, розвитку особистості, становлення індивідуальності, а індивідуалізація включає ще й процеси розвитку і формування індивідуальності особистості, її самореалізації в житті [5].

Творча самореалізація майбутнього викладача передбачає його активну життєву позицію і може ефективно формуватися лише в тісному взаємозв'язку самовиховання з постійним прагненням самої особистості до швидкого досягнення високих рівнів професіоналізму.

Завдяки саморозвитку особистість реалізує свої здібності, самовдосконалюється, в результаті чого стає ініціатором розвитку суспільства, роблячи власний внесок у його культурно-історичний розвиток. Творчий саморозвиток – процес безперервного самотворення і само-

вдосконалення творчих рис особистості, що допомагає особистості піднятися на вищий рівень і зуміти компетентно вирішувати життєво необхідні творчі завдання і проблеми.

Вільна творча самореалізація особистості є запорукою її успішної адаптації та інтеграції, здійснення нею свого професійного призначення, яке завжди пов'язується з усвідомленням необхідності успішно працювати на користь суспільства. «А останнє потребує вироблення проекту щодо розвитку творчого потенціалу, чіткого визначення й усвідомлення цілей самовдосконалення» [13, с. 52].

У контексті творчої самореалізації майбутнього викладача актуальними є положення Т. Сущенко про те, що в системі безумовних змін і пріоритетів професійної діяльності викладача вищої школи на перший план виступають: організація викладання на основі інтелектуального діалогу, духовної взаємодії та співтворчості; цілеспрямоване підвищення соціального й особистісного статусу студента, його особистісного потенціалу; розвиток здатності студента бути суб'єктом навчальної діяльності, успішно використовувати Інтернет як ключ до знань з усього світу; розкривати та примножувати діяльнісні можливості майбутніх спеціалістів компетентно й відповідально виконувати соціально-професійні ролі, розвивати ціннісні орієнтації, продукувати нові ідеї, створювати реальні передумови й «точки зростання» для постійного саморозвитку; вироблення у студентів власної оригінальної особистісної позиції з будь-якого аспекту життєдіяльності й майбутньої професійної діяльності [15, с. 100].

Таким чином, можна виокремити низку принципів, що відповідають пріоритетним стратегіям у підготовці майбутнього викладача до творчої самореалізації у професійній діяльності: 1) принцип активізації процесів самопізнання, самооцінки, самовизначення, самоврядування, самокорекції; 2) принцип взаємодії концептуального й технологічного рівнів у процесі професійної підготовки студентів; 3) принцип єдності аксіологічного й культурологічного підходів у організації професійного навчання майбутніх викладачів; 4) принцип орієнтації на оволодіння сучасними методами та прийомами професійної педагогічної діяльності; 5) принцип співтворчості педагога-майстра і студента-майбутнього викладача; 6) принцип поєднання індивідуальної та колективної форм навчальної діяльності студентів.

Сприяння творчій самореалізації студентів – це віра в можливості та перспективи кожного з них як майбутніх педагогів, що в контексті

модернізації професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи є надзвичайно актуальним.

Посилання:

1. *Андреев, В. И.* Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / *В. И. Андреев.* — Казань : Изд-во Казанского гос. ун-та, 1988. — 238 с.
2. *Вітвицька, С. С.* Творча самореалізація педагога в контексті ідей В. О. Сухомлинського [Електронний ресурс] / *С. С. Вітвицька.* — Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1333/1/07vsskis.pdf>.
3. *Волошенко, О. В.* Творчість як складова професійної самореалізації педагога / *О. В. Волошенко, В. І. Хрипун.* — Черкаси : ЧОІПОПП, 2009. — 34 с.
4. *Гагин, Ю. А.* Концептуальный словарь-справочник по педагогической акмеологии : учебное пособие / *Ю. А. Гагин.* — Изд. 2-е. — С.-Пб. : СПбГУПМ, Балт. пед. академия, 2000. — 222 с.
5. *Гончаренко, С. У.* Проблеми індивідуалізації процесу навчання / *С. У. Гончаренко, В. М. Володько* // Педагогіка і психологія. — 1995. — № 1. — С. 63-72.
6. *Горностай, П. П.* Психологія рольової самореалізації особистості : автореф. дис. докт. психол. наук : 19.00.05 — соціальна психологія; психологія соціальної роботи / *П. П. Горностай.* — Київ, 2009. — 34 с.
7. *Гуменюк, О. Є.* Психологія Я-концепції / *О. Є. Гуменюк* [Монографія]. — Тернопіль : Економічна думка, 2002. — 185 с.
8. Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття». — К. : Райдуга, 1994. — 62 с.
9. *Дьяченко, М. И.* Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия / [*Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А.*]. — Мн. : «Хэлтон», 1998. — 399 с.
10. *Кремень, В. Г.* Освіта в структурі цивілізаційних змін: актуальні проблеми / *В. Г. Кремень* // Коментар до інформаційного збірника Міністерства освіти і науки України. — 2010. — № 12. — 32 с.
11. *Роменець, В. А.* Психологія творчості : навч. посібник. — 2-ге вид, доп. / *В. А. Роменець.* — К. : Либідь, 2001. — 288 с.
12. *Сегеда, Н. А.* Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 — теорія та методика професійної освіти / *Н. А. Сегеда.* — Київ, 2001. — 23 с.
13. *Сіверс, З. Ф.* Феномен творчості як базова складова акмеологічного розвитку особистості / *З. Ф. Сіверс* // Освіта і управління. — 2008. — № 1. — С. 47-55.
14. Словарь-справочник по педагогике / Авт.-сост. *В. А. Межериков*; Под общ. ред. *П. И. Пидкасистого.* — М. : ТЦ Сфера, 2009. — 448 с.
15. *Сущенко, Т. І.* Діяльність викладача в умовах глобалізації освітнього простору / *Т. І. Сущенко* // Теорія і практика управління соціальними системами. — 2013. — № 3. — С. 94-101.
16. A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms a guide to usage / Ed. by *B. Horacl.* — New York; London; Toronto, 1958. — 488 p.

References (transliterated and translated):

1. *Andreev, V. I.* Dialektika vospitaniya i samovospitaniya tvorcheskoy lichnosti (The dialectics of education and self-education of a creative personality). Kazan, 1988, 238 p. [in Russian].
2. *Vitvytska, S. S.* Tvorcha samorealizatsiia pedahoha v konteksti idei V. O. Sukhomlynskooho (Creative self-realization of the teacher within the context of V. O. Sukhomlinskyi's ideas). [Electronic resource]. Available at : <http://eprints.zu.edu.ua/1333/1/07vsskis.pdf> [in Ukrainian].
3. *Voloshenko, O. V., Khrypun, V. I.* Tvorchist yak skladova profesiinoi samorealizatsii pedahoha (Creativity as a component of professional self-realization of the teacher). Cherkasy, 2009, 34 p. [in Ukrainian].
4. *Gagin, Yu. A.* Kontseptualnyi slovar'-spravochnik po pedagogicheskoy akmeologii : ucheb. posobie (Conceptual dictionary of pedagogic acmeology : Tutorial). St.Petersburg, 2000, 222 p. [in Russian].
5. *Honcharenko, S. U.* Problemy indyvidualizatsii protsesu navchannia (The problem of individualization of the learning process) // Pedahohika i psykholohiia (Pedagogy and Psychology), 1995, No 1, P. 63-72 [in Ukrainian].
6. *Hornostay, P. P.* Psykholohia rolvoi samoorhanizatsii osobustosti : avtoref. dys. ... dokt. psykhol. nauk (Psychology of role self-realization of personality : Synopsis of thesis for Doctor of Psychology). Kyiv, 2009, 34 p. [in Ukrainian].
7. *Humeniuk, O. E.* Psykholohiia Ya-kontseptsii : monohrafiya (The psychology of Self-concept : Monograph). Ternopil, 2002, 185 p. [in Ukrainian].
8. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita: Ukraina XXI stolittia» (State national program. «Education of Ukraine in the 21st century»). Kyiv, 1994, 62 p. [in Ukrainian].
9. *Diachenko, M. I., Kandybobich, L. A.* Kratkiy psihologicheskii slovar' : Lichnost', obrazovanie, samoobrazovanie, professiya (Brief psychological dictionary : Personality, education, self-education, profession). Minsk, 1998, 399 p.
10. *Kremen, V. H.* Osvita v strukturi tsyvilizatsiinykh zmin : aktualni problemy (Education in the structure of civilizational change : Pressing issues) // Komentar do informatsiinoho zbirnyka Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (Commentary on information collection of Ministry of Education and Science of Ukraine), 2010, No 12, 32 p. [in Ukrainian].
11. *Romenets, V. A.* Psykholohiia tvorchosti : navch. posibnyk (The psychology of creativity : Tutorial). Kyiv, 2001, 288 p. [in Ukrainian].
12. *Segeda, N. A.* Pidhotovka maybutnoho vchutelia muzyky do profesiynoi samorealizatsii : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk (Training of future music teachers for professional self-realization : Synopsis of Ph. D. thesis in Pedagogy). Kyiv, 2001, 23 p. [in Ukrainian].
13. *Sivers, Z. F.* Fenomen tvorchosti yak bazova skladova akmeolohichnoho rozvytku osobystosti (The phenomenon of creativity as a basic component of acmeological personality development) // Osvita i upravlinnia (Education and Management), 2008, No 1, P. 47-55. [in Ukrainian].
14. Slovar'-spravochnik po pedagogike (Dictionary-reference book on pedagogy). Moscow, 2009, 448 p. [in Russian].

15. *Sushchenko, T. I.* Diialnist vykladacha v umovakh hlobalizatsii osvithnoho prostoru (Activity of teacher in the conditions of globalization of educational space) // *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy* (Theory and Practice of Social Systems Management), 2013, No 3, P. 94-101. [in Ukrainian].
16. A Comprehensive dictionary of psychological and psychoanalytical terms a guide to usage / Ed. by *B. Horacl.* New York ; London ; Toronto, 1958, 488 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.10.16

V. Kravchenko

Підготовка майбутніх викладачів вищої школи до творчої самореалізації як педагогічна проблема

У статті висвітлено наукові підходи до тлумачення понять «самореалізація», «творчість». Розкрито філософські, психологічні та педагогічні погляди на проблему підготовки майбутнього викладача до творчої самореалізації. Підкреслено, що вільна творча самореалізація особистості є запорукою здійснення нею свого професійного призначення. Акцентовано на значенні творчості у професійній самореалізації майбутнього викладача. Зазначено, що сприяння творчій самореалізації студентів – це віра в можливості й перспективи кожного з них як майбутніх педагогів. Творча самореалізація майбутнього викладача передбачає його активну життєву позицію і може ефективно формуватися лише в тісному взаємозв'язку самовиховання з постійним прагненням самої особистості до швидкого досягнення високих рівнів професіоналізму, що в контексті модернізації професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи є надзвичайно актуальним.

Ключові слова: вища школа, майбутній викладач, професійна освіта, професіоналізм, самореалізація, творчість, формування.

V. Kravchenko

Future Higher School Teachers Training for Creative Self-realization as a Pedagogical Problem

The article deals with the scientific approaches to the interpretation of «self-realization», «creativity» notions. The philosophical, psychological and pedagogical views of the problem of preparing the future teacher to self-actualization are revealed. It is emphasized that free creative self-realization of personality is the key to exercising personality's professional use. The attention is focused on the importance of creativity in professional self-realization of future teacher. It is noted that the promotion of creative self-realization of students is a belief in their possibilities and prospects of each of them as future teachers. Creative self-realization of

future teacher involves a proactive stance and can effectively be formed only in the close relationship of the self-education with the constant desire of the individual to the rapid achievement of high levels of professionalism, that is extremely important in the context of modernization of professional training of future higher school teachers.

Key words: high school, future teacher, professional education, professionalism, self-actualization, creativity, formation.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. П. Васянович